

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בהעלותך תשע"ב

דין וחשבון

סוף מצות פסח תהיה חסרה לנו. יריחו עלינו שלא הקרבנו קרבן פסח². לכן, למרות שזכינו למצוות אחרות, אנו רוצים להקריב גם את הפסח. "למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה' במעדרו בתוך בני ישראל".

בגלל הרדיפה הזו אחר כל מצוה, זכו אותם אנשים טמאים, שמצות פסח שני ניתנה על ידם. אם לא היו באים ואומרים "למה נגרע", גם אז ה' היה נותן את המצוה הזאת. אלא שזכו שתאמר מצוה זו על ידם (עי' רש"י במדבר ט, ז). מפני שהם עובדים את ה' מאהבה, רוצים לקיים מצוה, ומצטערים כשאינם יכולים לקיים מצוה, לכן זכו שהמצוה נתנה על ידם.

אנו מתפללים בכל יום: "והאר עינינו בתורתך, ודבק לבנו במצוותיך, ויחד לבכנו לאהבה וליראה את שמך". לא מספיק שנלמד תורה ונקיים מצוות, צריך שזה יהיה עם אהבה ויראה. האנשים הטמאים זכו לדבר הזה, קיום המצוה מאהבה, ויראה מחסרון קיום המצוה. על זה אנו מתפללים בכל יום, שלא רק נלמד תורה ונקיים מצוות, אלא שנעשה הכל באהבה וביראה.

"ויסעו מהר ה'" - בריחה מן המצוות!

והנה, יש בפרשתנו גם קבוצת אנשים אחרת, שהיא שונה והפוכה מקבוצת האנשים שדברנו עליה עד כאן. בהמשך הפרשה מופיעה פרשת "ויקהי בנסע הארון", המוקפת בשתי נונין הפוכות. נ' הפוכה לפניה, ונ' הפוכה לאחריה³. מה מסמנות הנונין הללו? לפי דעה אחת בחז"ל, נונין אלו באות לומר, שלא כאן היה צריך להיות מקומה של פרשה זו (שבת קטז, א), אלא למעלה, בפרשת במדבר, בסמוך לפרשת "ונסע אהל מועד מתינה הלויים בתוך המזבח" (במדבר ב, יז). שם מדובר לראשונה על נסיעת אהל מועד, וממילא שם הוא המקום המתאים לכתוב את פרשת "ויקהי בנסע הארון". מדוע אפוא נכתבה פרשה זו כאן, ולא שם? אומרים חז"ל - "כדי להפסיק בין פורענות לפורענות" (שבת שם; רש"י במדבר י, לה).

מה הן שתי הפורענויות שפרשת "ויקהי בנסע הארון" באה להפסיק ביניהן? - פורענות אחת מפורשת בכתוב: "ויקהי העם פמתאננים רע באזני ה', וישמע ה' ויחר אפו, ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המזבח" (במדבר יא, א). אלא שזוהי הפורענות השנייה, הכתובה לאחר פרשת "ויקהי בנסע". ומהי הפורענות הראשונה? היכן כתובה פורענות נוספת, לפני פרשת "ויקהי בנסע"? אומרת הגמרא: "ויסעו מהר ה'".

"ויקהי אנשים" - תאוה למצוות!

ה' מצוה את ישראל לעשות פסח במדבר (במדבר ט, א-ג). מספרת התורה: "ויקהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם, ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא. ויקרבו לפני משה... ויאמרו... אנחנו טמאים לנפש אדם, למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה' במעדרו בתוך בני ישראל" (שם, ו-ז).

מי היו אותם טמאים, וכיצד נטמאו? נחלקו בזה חז"ל (סוכה כה, א-ב). יש אומרים שנושאי ארונו של יוסף היו¹, יש אומרים שמישאל ואלצפן היו, שנטמאו מנשיאת גופותיהם של נדב ואביהוא אל מחוץ למחנה (ויקרא י, ד-ה), ויש אומרים שאותם אנשים היו סתם יהודים שנטמאו במת מצוה. על כל פנים, לכל הדעות, אין מדובר כאן באנשים שנטמאו סתם כך, אלא באנשים שהיו טמאים מחמת התעסקות במצוה כלשהיא - נשיאת ארונו של יוסף, הוצאת גופותיהם של נדב ואביהוא מן המשכן, או טפול במת מצוה. אם כך, קשה לכאורה להבין: מה מקום יש לטענתם, "למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה' במעדרו"? הרי במקום קרבן פסח, זכו למצוות אחרות שאחריהם לא זכו להן! ואם כך, בסך הכל, אין כאן שום גרעון!

תשובה לשאלה זו ניתן לענות על פי מעשה נפלא שמובא בחז"ל. חז"ל מספרים, שר' יצחק ור' יהודה התארחו פעם בביתו של חכם אחד. אמרה אשתו של אותו חכם לבנה הקטן (שהיה בעל מדרגה גבוהה מאד): גש לשני החכמים הללו, וקבל מהם ברכה! התחיל הילד להתקרב אליהם, ונרתע לאחוריו. אמר לאמו: אמא, איני רוצה להתקרב אליהם! אני מריח עליהם, שהם לא קראו קריאת שמע היום! שמעו ר' יצחק ור' יהודה את דברי הילד ואמרו: אכן נכון הדבר! לא קראנו קריאת שמע היום! ומדוע? - כי היינו עסוקים במצוות הכנסת כלה, והעוסק במצוה פטור מן המצוה! (וזהו ח"ג קפו, א)

ר' יצחק ור' יהודה היו פטורים אפוא מקריאת שמע! יותר מכך: אסור היה להם להפסיק לעסוק במצוה שעסקו בה, בשביל לקרוא קריאת שמע (עי' רמ"א י"ד סי' ר"מ סי"ב). ואף על פי כן, הריחו עליהם שנחסרה מהם מצות קריאת שמע! לא כל אדם יכול להריח את זה, אבל מי שעומד במדרגה רוחנית גבוהה, כמו אותו ילד, מריח עליהם שהם לא קראו קריאת שמע. בצדק אמרו א"כ הטמאים למשה רבינו, "למה נגרע". אמנם ארונו של יוסף זה חשוב, קבורת נדב ואביהוא זה חשוב, וגם מת מצוה זה חשוב, אבל סוף

הם רוצים להיות דווקא חייבים בקרבן פסח. ואילו האנשים האלה לא רוצים מצוות. נוסעים מְהָר מְהָר, כדי לברוח במהירות מבית הספר. לא מבינים שהמצוות הן מתנה טובה מאת ה', ושכל מצוה נוספת היא רווח רוחני נוסף.

מה התועלת "להפסיק בין פורענות לפורענות"?

כפי שהזכרנו, כדי להפסיק בין הפורענות של "יִסְעוּ מְהָר ה'", לפורענות של "יִהְיֶה הָעָם כְּמִתְאַנְּנִים", כתבה התורה את פרשת "יִהְיֶה בְּנֹסֶע" בין שתי הפורענויות הללו, כדי להפסיק ביניהן.

יש לשאול: לשם מה נחוצה ההפרדה הזו? איזו תועלת יש בה? ובכלל, הרי מיד אחרי הפורענות של המתאוננים מופיעה פורענות נוספת - "וְהָאֶסְפָּסָף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תֵּאָוָה, וַיִּשְׁבּוּ וַיִּכְכּוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וכו' (במדבר יא, ד), ושם התורה לא הפסיקה בין הפורענויות, מדוע זה?

נראה לבאר כך: הרי כלפי חוץ, מי שאינו יודע שבלבם של ישראל היתה בחינה של "תינוק הבורח מבית הספר", היה יכול לחשוב שישאל נוסעים במהירות מהר סיני כדי להגיע לארץ ישראל. אמנם הקב"ה ידע מה שבלבם, אבל כלפי חוץ נראה כאילו אהבת ארץ ישראל יש כאן. ישראל ממהרים לנסוע כדי להגיע במהירות לארץ ישראל, הארץ "שְׁפָל העליונים והתחתונים תשוקתם אליה" (לשון הגר"א ז"ל בתחילת אגרתו). מצד שני, גם החטא של "יִהְיֶה הָעָם כְּמִתְאַנְּנִים" לכשעצמו אינו גדול כל כך. הולכים שלשה ימים רצופים במהירות, זוהי באמת סיבה טובה להתעייף. נכון, זה לא כ"כ בסדר להתלונן כפי שהתלוננו (עי' רש"י במדבר יא, א ד"ה רע באזני ה'), אבל התביעה על כך אינה חזקה כל כך, שהרי "אין אדם נתפס בשעת צער" (ב"ב טז, ב), "להתחייב על שהוא מדבר קשה מחמת צער ויסורי" (רש"י שם).

ואולם, מצירוף שתי הפרשיות יחד, עולה תביעה חזקה. אם באמת אתה נוסע מהר סיני כי אתה כל כך שואף לארץ ישראל, מה אתה מתלונן על עיפות? תלונה זו מוכיחה, שהנסיעה המהירה שלך איננה בגלל חיבת הארץ. אם היית נוסע בגלל חיבת הארץ, היית אומר: אדרבא, שה' "יריץ" אותנו כמה שיותר מהר, ובלבד שנגיע כבר לארץ ישראל. אבל אם כל הנסיעה היא רק כדי לברוח מהר סיני, הרי שברגע שנסעת מהר סיני והגעת לתחנה הבאה, כבר לא דחוף יותר לנסוע, ואפשר להתלונן שלא רוצים למהר. אפשר לחנות כאן.

ועל כן, כדי למעט בגנותם של ישראל, נכתבה פרשת "יִהְיֶה בְּנֹסֶע" בין שתי הפורענויות, כדי שהגנאי לא יהיה ניכר ובלוט כל כך מן הכתוב. שהרי כפי שהסברנו, עיקר הגנאי עולה מצירוף שתי הפרשיות יחד, ועל כן הפריד הקב"ה בין שתי הפרשות, כדי למעט בגנותם של ישראל, שלא תבלוט כל כך הסתירה בין ההליכה המהירה מסיני לבין פרשת המתאוננים.

דִּרְךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים" (שם י, לג). זוהי הפורענות הראשונה, הכתובה לפני פרשת "יִהְיֶה בְּנֹסֶע". ומה היא כאן הפורענות? - "סרו מאחרי ה'" (שבת שם).

וצריך להבין: למה נחשבת נסיעה זו של בני ישראל מהר סיני, כאילו "סרו מאחרי ה'"? הרי כל נסיעה שנסעו ישראל במדבר היתה על פי ה', כפי שמפורש בפרשתנו: "על פי ה' יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְעַל פִּי ה' יִחַנוּ" (במדבר ט, יח). ובפרט נסיעה זו מהר סיני, אחרי חנייה של כמעט שנה למרגלות ההר (עי' רש"י שם י, יא), הרי מפורש בכתוב שהיתה על פי ה', כפי שאומר משה בפרשת דברים: "ה' אֶלְקֵינוּ דָּבַר אֱלֹהֵינוּ בְּחָרֵב לְאָמָר, רַב לָכֶם שָׂבַת בְּהָר הַזֶּה. פָּנּוּ וְסַעוּ לָכֶם, וּבֵאוּ הָרֵי הָאֲמָרִי וְאָל כָּל שְׂכְנֵיו" (דברים א, ו-ז). בנוסף לכך, הרי מטרת נסיעה זו היא להגיע אל א"י, "אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' אֵתוּ אֶתֶן לָכֶם" (במדבר י, כט) - כפי שאומר משה לחותנו לפני הנסיעה. מהי אפוא הטענה על בני ישראל, על כך שנסעו מְהָר ה' אל ארץ ישראל?

התשובה היא, שהחסרון לא היה בעצם הנסיעה של בני ישראל מְהָר ה', אלא בכוונת הלב של ישראל בנסיעה זו. אמנם היזמה לנסיעה היא של ה', והנסיעה היא לארץ ישראל, אבל היחס הנפשי של ישראל לנסיעה זו היה "כתינוק היוצא מבית הספר, שבורח לו והולך לו" (תוס' שבת קטז, א ד"ה פורענות)⁴. לא כתוב "ויסעו אל ארץ ישראל", אלא "יִסְעוּ מְהָר ה'", כי עיקר מחשבתם בנסיעה זו היתה להתרחק מְהָר ה' (רמב"ן במדבר י, לג). לברוח מבית הספר של עם ישראל⁵. ודאי לא כל ישראל חשו כך, משה ואהרן, אלעזר ואיתמר ועוד צדיקים ודאי נסעו מהר ה' כדי להגיע אל ארץ ישראל, לא כדי לברוח מהר סיני, אבל על כלל ישראל מעידה התורה, שמטרת נסיעתם לא היתה להגיע לארץ ישראל, אלא לברוח מהר סיני. לא חשוב לאן ניסע, לא חשוב לאן נגיע, העיקר לברוח מהר ה', "כתינוק היוצא מבית הספר שבורח לו והולך לו... לפי שלמדו הרבה תורה בסיני" (תוס' שבת שם). משה רבינו בא כל יום עם "חומרות" חדשות. פה הוא אומר שבשבת אסור לעבוד, ופה הוא אומר שבשמיטה אסור לעבוד, ופה הוא אומר שבפסח אסור לאכול חמץ, ושם הוא אומר שביום הכפורים אסור לאכול בכלל... כל יום "חומרות" חדשות! כמה עוד אפשר?... לכן הם רוצים לברוח מהר סיני, כדי שמשה לא יביא עוד חומרות!... הם לא יודעים שגם אח"כ ה' ידבר עם משה, ויתן עוד מצוות. חושבים שאם יסעו מהר ה', יהיה סוף למצוות שה' מצוה, לכן הם רוצים לברוח מבית הספר, "נסעו מְהָר סיני דרך שלשת ימים [ביום אחד!], כתינוק היוצא מבית הספר, שבורח לו והולך לו" (שם). [אולי דרשו כן גם מן הכתיב: "יִסְעוּ מְהָר", אל תקרי "מְהָר" אלא "מְהָר", שנסעו במהירות, כדי לברוח מהר סיני⁶].

זה בדיוק ההפך מהאנשים הטמאים שבפרשתנו. לאנשים הטמאים היה פֶּטוּר ממצות פסח, והם לא רוצים את הפטור.

אתה חושב שהמדינה כל כך טובה, למה לא שמרת על חוקי המדינה? ואם אתה חושב שהיא לא טובה, למה חגגת את ה' באייר?... אדם צריך אפוא להזהר, שלא תהיה סתירה במעשיו, כדי שלפחות ב"חשבון" לא יהיו עליו טענות. רואים הרבה פעמים אנשים, שמצד אחד טוענים ש"דינא דמלכותא דינא", ושחובה לכבד את חוקי המדינה וכו' וכו'... אבל ברגע שזה נוגע לעצמם, שמס הכנסה נוגע בהם, אז הם שוכחים שיש "דינא דמלכותא דינא". אז פתאום יש דין אחר. זהו "חשבון" לא צודק. הדין - אינני יודע אם הוא כך או אחרת. אבל החשבון - בודאי אינו חשבון.

ה"ערב רב" - לא מפחד ממכות

אחרי הפורענות הראשונה, שסרו מאחרי ה', באה הפורענות השניה: "וַיְהִי הַעָם כְּמִתְאַנְנִים רַע בְּאֲזְנֵי ה', וַיִּשְׁמַע ה' וַיִּחַר אַפּוֹ, וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ ה', וַתֹּאכַל בְּקֶצֶה הַמִּצְנֶה". מה פירוש "בְּקֶצֶה הַמִּצְנֶה"? לפי פירוש אחד שמביא רש"י, "בְּקֶצֶה הַמִּצְנֶה" הוא "בְּקִצְיָנִים שֶׁלֵּהֶם וּבְגִדוּלִים". מפני שחטאו בהר סיני, "וַיִּחַזְּזוּ אֶת הָאֱלֹקִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ" (שמות כד, יא), נענשו כאן (ע"י רש"י שם), למרות שודאי לא היו מן המתאוננים.

אבל אלה שבורחים מבית הספר, לא כ"כ אכפת להם מזה. הם לא מתרשמים במיוחד, אם מתים אנשים צדיקים וגדולים. ולכן, מיד אחרי זה יש כבר תלונה חדשה: "וַהֲאִסְפַּסְףָּ אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הַתְּאֵוִי תְּאֵוָה, וַיִּשְׁבוּ וַיִּכְּפוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֹּאמְרוּ מִי יֵאָכְלֵנוּ בְּשָׂרׁ" (במדבר יא, ד). באותו יום שבו בערה בהם אש ה', והתפילה של משה הצליחה לעצור את האש (שם, ב), באותו יום יש כבר תלונה חדשה של בני ישראל - "מִי יֵאָכְלֵנוּ בְּשָׂרׁ" (ע"י תענית כט, א). איך יכול להיות, שכבר באותו יום מתחילה תלונה חדשה? יכול להיות, שזהו מפני שמי שגרם לזה, זה הערב רב. התלונה לא התחילה מבני ישראל, אלא "הָאִסְפַּסְףָּ אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ", שזהו הערב רב (רש"י שם, ד), הם התאוו תאוה. והרי אלו הם אותם האנשים, שבמצרים, אחרי כל מכה ומכה, התעלמו מן המכות, והמשיכו לשעבד את ישראל, עד שבא הסוף במכת בכורות⁸. אבל עד אז, המכות לא משפיעות עליהם. ממילא, גם כאן, התבערה שהקב"ה שולח לא משפיעה עליהם. אפשר מיד באותו יום לשוב ולהתלונן.

אלא שהפעם הם מצליחים להחטיא גם את בני ישראל. "וַיִּשְׁבוּ וַיִּכְּפוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֹּאמְרוּ מִי יֵאָכְלֵנוּ בְּשָׂרׁ". אם לא היו הדברים האלה, המתאוננים, ומעשה מרים, וחטא המרגלים, היו ישראל נכנסים לא"י מיד (ע"י רש"י במדבר יא, א). התחלת ספר במדבר, היא בחלקה הכנות לכניסה לא"י. הקב"ה מונה את ישראל לדעת כמה יוצאי צבא יש בישראל, ומסדר אותם לדגלים ולמחנות, והמצוה של עשיית חצוצרות למשה רבינו (במדבר י), "שיהיו תוקעין לפניך כמלך" (רש"י שם, ב), הכל כדי שיהיה לו דין של מלך, כדי שיוכל לכבוש

מסיבה זו, לא הפסיקה התורה גם בין פרשת המתאוננים לפרשת קברות התאוה. שכן שתי פורעניות אלו נפרדות הן, ואין קשר ביניהן. אבל כאן, פורענות אחת מחדדת את השניה, כי ממה נפשך: אם השאיפה שלך לא"י כ"כ גדולה, למה אתה מתלונן על מהירות ההליכה? ואם השאיפה לא כ"כ גדולה, למה אתה שמח כ"כ ללכת מהר ה'? לכן כאן צריך הפסק בין שתי הפורעניות, לא לקרוא אותן בנשימה אחת, כדי שלא תהיה טענה כ"כ חזקה על ישראל. כך אולי הפשט בגמרא.

מהו דין ומהו חשבון?

בכלל, ראוי לאדם להזהר שלא תהיה סתירה במעשיו. המשנה אומרת: "דע... לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" (אבות פ"ג מ"א). מהו "דין" ומהו "חשבון"? למה לא אמרו בקצרה, "דע לפני מי אתה עתיד ליתן את הדין", או "לפני מי אתה עתיד ליתן חשבון"? שני פירושים יש בזה מהגרא"א ז"ל. פירוש אחד הוא זה: "דין" הוא על עצם העבירה, ו"חשבון" הוא על מצוות שיכולתי לעשות באותו זמן ולא עשיתי, או תורה שיכולתי ללמוד באותו זמן ולא למדתי (וכן פירש הגר"ח מולוז'ין בפירושו למסכת אבות שם). כי בשלמא כשאדם מבטל תורה בגלל שעסק בשינה, או באכילה, או בפרנסה, אין באים אליו בתביעה על מצוות שלא עשה באותו זמן, שהרי כך נברא האדם, הוא מוכרח לישון, לאכול, ולעסוק לפרנסתו. אבל לעשות עבירות הרי איננו מוכרח; ועל כן, כשעושה עבירות, יתבעו ממנו גם על תורה ומצוות שביטל באותו זמן שהיה עסוק בעבירה⁷. על זה אין שום תירוץ, למה לא למדת במקום לדבר לשון הרע, או לעסוק בעבירה אחרת.

אבל יש גם פירוש אחר שאומרים בשם הגר"א, והוא הנוגע לעניננו. לפי פירוש זה, "דין" הוא מצד עצם הדבר, האם נהגת כפי הדין, או לא. ו"חשבון" הוא כיצד מתאים המעשה שעשית עם שאר המעשים שלך. למשל: אדם שיש לו הרבה כסף, ואעפ"כ הוא לא נותן מספיק כסף לצדקה. יתכן שהוא אדם שקשה לו נפשית להוציא כסף, ואם כך - לא יבואו אליו בתביעות כל כך. אבל אם אותו אדם שממעט לתת לצדקה, מרבה להוציא כסף לבלויים, אז כבר יש טענה עליו. חוץ מן ה"דין", שלא נתן מספיק כסף לצדקה כפי השיעור שמחוייב לתת, יבואו איתו גם "חשבון": הרי לעצמך ידעת להתנהג בפזרות, אז למה לצורכי צדקה לא נהגת באותו האופן?... העובדה שקשה לו מבחינה נפשית להוציא כסף, לא תעמוד במקרה זה להגנתו.

דוגמא נוספת: מי שסובר שדינא ד"מלכות הציונית" אינו דינא, יכול להיות שהוא צודק בדין, ויכול להיות שהוא לא צודק בדין. על זה יבואו איתו בדין בבית דין של מעלה. אבל אם אדם מצד אחד חוגג את ה' אייר, ומצד שני עובר פה ושם על חוקי המדינה, אז יבואו איתו "חשבון": ממה נפשך! אם

רק בעקבות המעשים האלה, לא נכנסו מיד לא"י.
 על כל פנים, אנו צריכים ללמוד לקח, להזהר במעשים
 שלנו, שלא תהיינה בהם סתירות, כפי שדברנו, אלא שיהיה
 החשבון מתאים.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
 וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

את א"י⁹. והנה, אם היו נכנסים לארץ, לא היתה בעיה "מי
 יאכלנו פֶּשֶׁר". היו להם בהמות משלהם, שבמדבר יש
 אומרים שהיה אסור לאכלם אא"כ הקריבו אותן בתור קרבן.
 אבל בא"י לא יהיה האיסור הזה, וגם יקחו בודאי שלל
 מהגויים, ואז יהיה להם בשר בשפע. לא תהיה בעיה של "מי
 יאכלנו פֶּשֶׁר" בא"י. אלא שהתלונה היא לשם תלונה.
 מתלוננים כדי לנסות את ה'. זהו אחד מעשרה נסיונות שניסו
 אבותינו את הקב"ה במדבר, לנסות אם יוכל לתת להם בשר
 (ערכין טו). היו יכולים להכנס לא"י מיד, ולהשיג בשר בשפע.

1. אמנם משה הוא זה שהעלה את ארונו של יוסף ממצרים (שמות יג, יט), אך כנראה לא נשא אותו בעצמו, אלא נתן לאנשים אחרים לשאת אותו.
2. "כאשר לא קיים מצות עשה, אף על גב שהוא פטור, אינו דומה פטור למי שהוא חייב בדבר וקיים המצוה. שזה קנה שלמות, וזה - אף שהוא פטור - לא קנה שלמות" ("תפארת ישראל" למהר"ל פרק כ'. ועי' גם "גור אריה" במדבר ט, א).
3. בגמרא אמרו, "פרשה זו עשה לה הקב"ה סימנים ומופתים" (שבת קטו, ב). ולא פורש מה הן הסימניות. אלא שבחידושי הרשב"א (שם קג, א ד"ה משני סימניות) הביא בשם רב האי גאון, שהכונה היא לשתי נוני"ן הפוכות. וכן איתא בזוהר (ח"ג קנה, א), שצריך לעשות לפרשה זו ב' נוני"ן המנוזרין לאחורא. ובשו"ת מהרש"ל (סי' ע"ג) העלה, שאין לעשות נוני"ן לפני הפרשה ואחריה, כיון שכל אות מיותרת פוסלת הספר, אלא יהפוך ה' שבתית "ויהי בנסוע", והנ' שבתית "ויהי העם כמתאננים". אך ב"נודע ביהודה" (מהדו"ק סי' ע"ד) השיג עליו, דודאי נ' המנוזרת אין תורת אות עליה, ואינה פוסלת הספר, ועל כן יש לעשות הנוני"ן כנהוג, אחת לפני הפרשה ואחת לאחריה.
4. ולרש"י (שבת קטז, א ד"ה מאחרי ה') יש שיטה אחרת בכל זה. [ולדעתו, הפורענות הראשונה - שסרו מאחרי ה' - היא מה שנכתב לאחרי פרשת המתאננים: "וְהָאֱסֵפֶסֶף אֲשֶׁר בְּקֶרְבוֹ הִתְאַוּוּ תִּאְוָה" וכו' (במדבר יא, ד). וכן היא גם שיטת רבינו בחיי (שם י, לג)]. והתוס' (שבת קטז, א ד"ה פורענות ראשונה) והרמב"ן (במדבר י, לה) הקשו על ביאור זה ודחוהו. ואכמ"ל. וכל האמור כאן למעלה הוא על פי שיטת התוס' והרמב"ן.
5. ולפי זה, הפורענות שהיתה כאן היא עצם החטא עצמו, שנסעו מהר סיני כתינוק הבורח מבית הספר, אע"פ שלא אירעו להם שום פורענות ועונש בגופם או בממונם (רמב"ן שם בסוף דבריו). [נהטעם שהחטא עצמו נקרא 'פורענות', נראה שזהו מפני שהחטא גורם לריחוק מה', ואין לך פורענות גדולה מזה, שאדם נעשה רחוק מה']. ועוד פירש הרמב"ן, "ושמא אלמלא חטאם זה, היה מכניסם לארץ מיד" (עי' רש"י שם, לג). ולפירוש זה, הפורענות היא, שלא נכנסו לא"י מיד, ונתעכבו עוד במדבר. [אבל הגזרה שיצטרכו להיות ארבי"ם שנה במדבר נגזרה רק אח"כ, אחר חטא המרגלים].
6. ורבינו בחיי פירש: "ומה שהוצרכו לדרוש כן, לפי שהשגיתו שלא נמצא בתורה אלא 'הר האלקים': 'וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹקִים' (שמות כד, יג), וכן: 'אֶל הַר הָאֱלֹקִים תִּרְבֶּה' (שם ג, א), וכן נמצא במסורת שאין בתורה אלא שנים: 'בְּהַר ה' יִרְאֶה' (בראשית כב, יד), 'וַיִּסְעוּ מִהַר ה'." וכיון ששינה הלשון ואמר "מִהַר ה'", הוצרכו לדרוש שנסעו מאחרי ה'" (רבינו בחיי במדבר י, לג), [ודרשו "מִהַר" במובן של "מאחרי"].
7. יש שהסבירו על פי זה את דברי חז"ל, שאמרו: "וַיִּבְאֵר עֲמֶלֶק וַיִּלְחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרַפְדִּים" (שמות יז, ח). מהו רפידים? - שָׂרְפוּ יְדֵיהֶם מִדְּבַרֵי תוֹרָה (מכילתא שם). וקשה: היכן מצאנו שרפו ידיהם מדברי תורה? - התשובה היא, בזמן שהתלוננו על משה (כפי שמסופר לעיל שם, ב-ז). דבזמן הזה היו יכולים ללמוד תורה, ועל כן הרי זה נחשב להם שרפו ידיהם מדברי תורה (על פי שיחת הרב שליט"א לפרשת בלק תשס"ב). עוד הסבירו על פי זה את דברי התוס' (סנה' ז, א ד"ה אלא) שהקשו, דבגמ' בסנה' (שם) אמרו שתחילת דינו של אדם הוא על תלמוד תורה, ואילו במס' שבת (לא, א) משמע, שתחילת דינו של אדם הוא על משא ומתן באמונה, ורק אח"כ על תלמוד תורה. ותירצו התוס' (בתירוץ שני), שאכן בתחילה נשאל האדם אם נשא ונתן באמונה; אבל לענין קבלת העונש - הרי הוא מקבל תחילה את עונשו על מה שלא עסק בתורה. עכ"ד. וצריך להבין: אם תחילת מתן העונש הוא על ביטול תורה, למה לא מקדימים לשאול אותו על ענין זה? וביארו בזה, שכדי לדרון את האדם על ביטול תורה, יש לדעת תחילה כיצד עסק במשא ומתן. שאם עסק במשא ומתן באמונה, א"כ אין תביעה עליו, למה לא עסק באותו זמן בתורה. שהרי היה עסוק במשא ומתן לפרנסתו, וזהו היתר גמור, וגם מצוה. אבל אם עיסוקו של אדם במשא ומתן לא היה באמונה, הרי שאז אין כאן לא היתר ולא מצוה, אלא מעשה עבירה; וממילא, חוץ מן העבירות שעשה [נשיקו, והונו, וגזל וכו'], יש תביעה כלפיו, למה לא עסק באותו הזמן בתורה. ולכן מקדימים ושואלים את האדם אם עסק באמונה, כדי לדעת כיצד לדונו בענין עסק התורה.
8. אמנם כבר בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים" (ר"ה יא, א), חצי שנה לפני שיצאו משם, ועדין חלק ממכות מצרים היה לפנייהם, אך כבר באר ב"תורה תמימה" (שמות פ"ו הערה ו'), שאין כונת חז"ל שבר"ה פסקה העבודה לגמרי, אלא שהתחילה או לפחות ולהתמעט בהדרגה.
9. ברמב"ם (הלכ' תרומות פ"א ה"ב) מבואר, שלכיבוש א"י צריך "מלך או נביא". ומשמע שדי באחד מהם (חזו"א שביעית סי' ג' ס"ט ז"ד ר"ה שבעות). [נדל' כקדושת ירושלים, שצריך לה גם מלך וגם נביא (רמב"ם הלכ' בית הבחירה פ"ו ה"א)]. והרי משה כבר היה נביא. וא"כ, לכיבוש א"י, לכאורה לא היה צורך במלכותו של משה, [נהגם שודאי היה מלך, כמבואר בגמ' (זבחים קב, א) וברש"י בפרשתנו (במדבר י, ב; שם יב, ח) ובפרשת קרח (שם טז, א ד"ה ודתן ואבירם)].